
**12.00.08 УГОЛОВНОЕ ПРАВО. ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ.
КРИМИНОЛОГИЯ. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

Мухиддинов Аброр Хикматович,

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Хуқуқбузарликлар профилактикаси кафедраси ўқитувчиси

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2019-4-4>

**ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТИНИНГ САБАБ ВА ШАРОИТЛАРИ
ҲАМДА УНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИ**

Аннотация: Мақолада фирибгарлик жиноятининг сабаби ва содир этилишига имкон бераётган шарт-шароитлар ҳамда уларнингилмий таснифимазмуни очиб берилган. Фирибгарликнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этиш бўйича таъсирчан махсус профилактик чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: фирибгарлик, фирибгарлик жиноятининг сабаби вашароитлари, фирибгарлик жиноятининг махсус профилактикаси.

Мухиддинов Аброр Хикматович,

Преподаватель кафедры профилактики правонарушений
Академии МВД Республики Узбекистан

**ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ МОШЕННИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
И ЕГО ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ**

Аннотация: В статье уточняются причины и условия совершения мошеннических преступлений, а также содержание их научной классификации. Разработана система эффективных профилактических мер по устранению причин и условий мошенничества.

Ключевые слова: мошенничество, причины и условия мошенничества, специальная профилактика мошенничества.

Mukhiddinov Abror Khikmatovich,

Teacher of the department of prevention of offenses
of the Academy of MIA of the Republic of Uzbekistan

CAUSES AND CONDITIONS OF FRAUD AND ITS PREVENTION

Annotation: The article clarifies the causes and conditions of fraudulent crimes, as well as the content of their scientific classification. A system of effective preventive measures to eliminate the causes and conditions of fraud has been developed.

Key words: fraud, causes and conditions of fraud, special prevention of fraud

For citation: Mukhiddinov Abror Khikmatovich. CAUSES AND CONDITIONS OF FRAUD AND ITS PREVENTION. Journal of Law Research. 2019, 4 vol., issue 1, pp. 22-27

Бугунги кунда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятига ҳуқуқбузарликларнинг оқибати билан қарши курашиш эмас, балки уларнинг барвақт профилактикасини амалга ошириш, ҳар бир жиноятчиликка қарши курашишнинг ҳақиқати ва адолатини таъминлаш асосий талаблардан бири сифатида қўйилмоқда. Айниқса, содир этилган ҳар қандай жиноятнинг сабаб ва шарт-шароитларини ўз вақтида аниқлаш, уларнинг барвақт олдини олишнинг таъсирчан тизимини яратиш, жиноятлардан жабрланганларга зарур ҳуқуқий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш, бу борада кенг жамоатчилик билан яқиндан ҳамкорлик механизмларини такомиллаштириш, шунингдек ҲМҚО соҳасига илғор тажрибаларни жорий этиш масалалари долзарблигича қолмоқда.

Бугунги глобаллашув ва бозор иқтисодиёти шароитида мулкка тажовуз қилиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар орасида ўзганинг мулкни алдаш йўли билан талон-торож қилиш, яъни фирибгарлик жиноятининг ўсиш тенденцияси кузатилмоқда. Бу эса, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан 2017 йил 9 февралда ички ишлар органлари фаолияти, тизимда мавжуд муаммо ва камчиликлар, истиқболдаги вазифаларга бағишлаб ўтказилган видеоселектор йиғилишида "Мол-мулкка жиноий тажовуз каби салбий ҳолатларга тўлиқ чек қўйилмаган. Хусусан, ўғирлик ва фирибгарлик билан боғлиқ жиноятларнинг ҳар бештадан биттаси фош этилмаган" [1] деб танқид қилинишига сабаб бўлган.

Бундан, ташқари мазкур муаммонинг долзарблиги республикамызда фирибгарлик жинояти 2018 йил давомида қайд этилган жами жиноятларнинг 13,4 фоизини ташкил этиши, шунингдек, 2018 йил (2017 йил) давомида содир этилган фирибгарлик жиноятларининг 478 (803) таси ёки 7,4 (83) фоизи фош этилмаганлигида ҳам намоён бўлади. Чунки, пироваридида, фирибгарлик жиноятдан жабр кўрган шахсларнинг мол-мулки ўз-ўзидан фирибгарлар қўлида қолиб кетмоқда. Бунга, айрим ҳолларда фирибгарлик жиноятдан жабр кўрган фуқаролар томонидан фирибгарлик қурбони бўлганлиги ҳақида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга мурожаат этмаслиги, натижада ушбу жиноятлар расмий рўйхатга қайд этилмасдан "латент"лигича қолиб кетиши ҳам асосий сабаблардан бири бўлмоқда.

Бу борада Ю.Ф.Карелов ва Б.Т.Ақромхужаевлар қуйидагича фикр юритганлар "Фирибгарлик содир бўлиш жараёнида жабрланувчиларнинг ўзлари кўпинча номаъқул ҳаракатлари билан жиноят содир этилишига сабабчи ва кўмакдош бўлиб қоладилар. Фирибгарликнинг келиб чиқишига кўпинча айрим фуқароларнинг назари пастлигидан (бахиллик, очкузлик, пулга хирс кўйиш), тез бойиб кетишга ва бунинг учун қонунсиз бўлса ҳам маълум имтиёزلарни ёки қимматбаҳо нарсаларни ўзлаштиришга ҳаракат қилишлари сабаб бўлади. Бундай "жабрланувчилар" фирибгарлик тўғрисида милицияга хабар бера олмайдилар. Фирибгарлар ҳам ушбу ҳолатни ҳисобга оладилар ва бу уларга қўл келади"[2]

Масаланинг салбий жиҳати шундаки, қўлга тушмаган фирибгарлар ўзининг жиноий ҳаракатларини давом эттириб, бошқа фуқароларга ҳам моддий зарар етказди. Шу боис, фирибгарликка қарши курашишда, ушбу турдаги жиноятнинг барвақт олдини олиш, фош этиш ва айбдорларни аниқлаб, жазонинг муқаррарлигини таъминлаш бирдек муҳим аҳамият касб этади.

Донишманд ҳалқимизнинг "касални даволагандан кўра уни олдини олган яхши" - деган нақлига амал қилиш, фуқаролар ўртасида самарали ҳуқуқий тарғибот ишларини, айниқса, виктимологик профилактик мазмунга эга чора-тадбирларни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур чора-тадбирларнинг самарадорлиги фирибгарлик жиноятини келтириб чиқарувчи сабаблар ва уларнинг содир этилишига имконият бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, таҳлил қилиш ва аниқ, манзилли йўналтирилган профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш билан узвий боғлиқ.

Ўрганиш натижаларига кўра, фирибгарлик жиноятлари қуйидаги сабаб ва шарт-шароитлар таъсири остида содир этилади: а) фуқароларнинг ишонувчанлиги, соддалиги, ҳуқуқий онг ва маданиятининг етарли даражада эмаслиги, мақтанчоқлиги (уй-жойи, мол-мулки ва унинг миқдори ҳақида мақтаниш); б) оила шароитида, иш, ўқиш ва яшаш жойларида гаразли мақсадларнинг шаклланиши; в) молпарастлик, мол-дунёга ўчлик, тезроқ бойишга иштиёқ ва очкўзликнинг мавжудлиги; г) жамиятдаги ижтимоий-маънавий камчиликлар; д) тарбиявий ишларнинг талаб даражасида эмаслиги ва х.к.

Маълумки, жиноятларнинг сабаблари объектив ва субъектив хусусиятга эгаллиги билан таснифланади. Шу жиҳатдан, фирибгарлик жиноятларига субъектив сабаблар хосдир. Кўп ҳолларда мавжуд қарама-қаршиликлар ва салбий вазиятлар фирибгарлик жиноятларининг келиб чиқишига сабаб бўлади, яъни ушбу вазиятлар муайян шахсларда салбий ижтимоий ва индивидуал-руҳий хусусиятларни шакллантиради. Бу каби индивидуал-руҳий хусусиятлар шахсни молпарастликка жалб этади ва унда пулнинг қудратига ишонч пайдо бўлади. Оқибатда шахсда ижтимоий бузукруҳият шаклланади.

Фирибгарлик жиноятларини келтириб чиқарувчи объектив омиллар ишлаб чиқариш, ташкилий бошқарув ва ҳўжалик муаммолари асосида юзага келадиган, иқтисодий сиёсатга салбий таъсир этувчи бир қатор ҳолатлар билан боғлиқ. Ушбу ҳолатларни шартли равишда учта гуруҳга бўлиш мумкин: а) ижтимоий-иқтисодий; б) ташкилий-бошқарув; в) маънавий-руҳий.

Ижтимоий-иқтисодий ҳолатларпулнинг қадрсизланиши, ҳўжасизлик, иқтисодиётнинг турли соҳаларида хизмат қилувчилар иш ҳақининг камлиги, нарх-навои ушлаб туриш механизмининг йўқлиги, ишсизлик, "хуфиёна иқтисодиёт"нинг мавжудлиги, айрим хомашё ва товарларнинг етишмаслиги, жиний йўл билан топилган даромадни юзага чиқариш, ҳўжалик субъектлари ўртасида иқтисодий муносабатларнинг мувофиқлаштирилмаганлиги, қимматбаҳо қоғозлар бозорининг суствлиги ва қимматбаҳо қоғозлар ҳимоясининг самарасизлиги кабиларда намоён бўлади.

Ташкилий-бошқарув йўналишидаги ҳолатларэса иқтисодий муносабатлар фаолияти устидан олиб бориладиган назорат самарадорлигининг пастлиги, ҳўжалик юритиш амалий фаолияти талабларининг ҳуқуқий мувофиқлаштириш жараёнидан илгарилаб кетиши, иқтисодиётни бошқаришда маъмурий-буйруқбозлик услуби мавжудлиги, давлат иқтисодиёти йўналишларида бир-бирини жиний қўллаб-қувватлаш тизими юзага келиши, иқтисодий жиноятларнинг олдини олишда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг талаб

даражасида иш кўрмаслиги, ушбу жиноятларга қарши умумий кураш олиб боришга масъул ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари соҳавий ва маъмурий-ҳудудий ҳамкорлигининг суэт ташкил этилганлиги, иқтисодий муносабатлар ваубилан боғлиқ келишмовчиликларнинг ўз вақтида ҳал қилинмаслиги кабиларда ўз ифодасини топади.

Маънавий-руҳий ҳолатларни аҳолининг муайян қатламида қонунга ҳурматсизлик ва иқтисодий бебошликнинг юзага келиши, иқтисодиёт соҳасида ва ҳўжалик фаолиятини юритишда жиноят содир этганлик учун жиноий жавобгарликка тортилмасликка бўлган ишонч, айрим тадбиркорлар, айниқса ёшларда тез бойиб кетишга интилишнинг шаклланиши, аҳолининг муайян қатламлари руҳиятида маънавий хислатларнинг шаклланмаганлиги, "пул билан ҳамма нарсага эришиш мумкин" деган ақиданинг юзага келиши, бойликка ҳирс қўйиш кабиларда кузатиш мумкин.

Албатта, кўриб чиқилган мазкур гуруҳларга мансуб ҳолатларнинг фирибгарлик жиноятларининг миқёси ва динамикасига таъсир доираси бир хилда эмас. Чунки, санаб ўтилган барча ҳолатлар айрим кўринишлардаги ғайриқонуний хатти-ҳаракатлардан холи эмас ва айни пайтда шу каби хатти-ҳаракатларнинг юзага келишига шароит ҳам яратади. Бинобарин, иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларнинг олдини олиш чораларининг амалга оширилишини таъминлаш катта ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий аҳамиятга эгадир.

Фирибгарликнинг олдини олишда махсус профилактика чораларни қўллаш алоҳида ўрин тутати. Фанда махсус чора-тадбирлар сифатида жиноятларнинг сабаб ва шароитларини бартараф қилишга қаратилган профилактик тадбирлар тушунилади.

Бу борда қуйидаги профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- фирибгарлик жиноятининг динамикаси, географиясини ўрганиш, таҳлил этиш, таҳлил натижалари асосида махсус профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларни фирибгарлик жиноятларидан жабрланишини олдини олишга қаратилган тарғибот ва ташвиқот ишларини самарали ташкил этиш, аҳолини огоҳликка ва ҳушёрликка чақирувчи виктимологик мазмундаги ведеоролик, видеofilm, рекламалар намойишини амалга ошириш;

- аҳолида фирибгарларнинг жиноий тажовузидан ҳимояланишга доир зарурий кўникмаларни шакллантириш;

- фуқаролар, тадбиркорлар, фирма ва корхона раҳбарларини фирибгарлар билан тўқнаш келганда, бу ҳақда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига мурожаат қилиш тўғрисида огоҳлантириб бориш;

- фирибгарлик содир этган ва содир этишга мойил бўлган шахслар билан мунтазам равишда якка тартибдаги профилактик таъсир кўрсатиш чора тадбирларини амалга ошириш (профилактик суҳбатлар ўтказиш, уларнинг иш ва ўқиш жойларида ўзини тутиши, ҳулқини назорат қилиш ва зарур ҳолларда ижтимоий фойдали машғулотлар билан бандлигини таъминлаш).

Хуллас, фирибгарлик жиноятининг профилактикаси самарадорлиги ушбу турдаги жиноятнинг сабаби ва содир этилишига имкон бераётган шарт-шароитларнинг мазмуни, илмий таснифи ҳақида етарли билимга эга бўлишни, ушбу билимларга таяниб, фирибгарликнинг сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаш, таҳли қилиш ва таъсирчан махсус профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширилишини талаб этади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Инсон манфаатларини таъминлаш учун аввало унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, осуда ва фаравон ҳаёти ҳимоя қилинмоғи керак // Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йилнинг 9 февраль куни ички ишлар органлари фаолияти, тизимда мавжуд муаммо ва камчиликлар, истиқболдаги вазифаларга бағишланган видеоселектор йиғилишидаги нутқи: www/uza.uz. (Human rights and freedoms must be protected first and foremost by the interests of human beings // The speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyayev on February 9, 2017 at the videoconference dedicated to the functioning of the internal affairs bodies, problems and shortcomings in the system, and future tasks: [www /uza.uz](http://www/uza.uz))

2. "Фирибгарликни тергов қилиш". Маърузалар курси. / Ю.Ф.Карелов, Б.Т.Ақромхужаев. - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Олий мактаби, 1993. - Б. 8 (Yu.F.Karelov, B. Akromhujayev. Investigating fraud. The lecture course. - Т.: Higher School of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 1993 - В. 8)